

AUŠRA MALKEVIČIŪTĖ

Nepriklausoma tyrėja, Lietuva
Independent researcher, Lithuania

ŽMOGAUS BŪTIES VIENUMO SAMPRATA DVASINĖJE LIETUVIŲ KULTŪROJE: FILOSOFINĖ LIAUDIES PASAKŲ ANALIZĖ

The Conception of the Unity of Human Being in Spiritual
Lithuanian Culture: Philosophical Analysis of Folk Tales

SUMMARY

The article discusses the conception of the unity of human being, which developed during the archaic culture period, and was conveyed via Lithuanian folk tales. Philosophical analysis of folk tale symbols discloses the existential value of the conception, which is also relevant to the modern culture representatives who seek to experience the unity of personality. The unity of human being is defined through the four world directions which symbolize a person's developed relation to one's inner self, society, nature, ancestors and God. The article looks at the conditions and methods leading to a harmonious relation.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama žmogaus būties vienumo samprata, susiformavusi archajiniu kultūros tarpsniu, perteikta lietuvių liaudies pasakomis. Pasakų simbolių filosofinė analizė atskleidžia sampratos egzistencinę vertę, aktualią ir modernios kultūros atstovui, siekiančiam patirti asmenybės vientisumą. Žmogaus būties vienumas apibrėžiamas per keturias pasaulio kryptis, kurios simbolizuoja asmens kuriamą santykį su vidiniu aš, bendruomene, gamta, protėviais ir Dievu. Straipsnyje analizuojami būdai ir sąlygos harmoningam ryšiui formuoti.

ĮVADAS

Šiuolaikinėje Vakarų kultūroje aptinkama tokia pažiūra ir nuomonių gausa, kad vis greitėjančiu civilizacijos ritmu gyvenantis asmuo nesuranda tinkamų

RAKTAŽODŽIAI: žmogaus būties vienumas, harmonijos sąlygos ir būdai, asmenybės vientisumas, egzistencinė vertė.
KEY WORD: unity of human being, conditions and methods of harmony, unity of personality, existential value.

galimybių į vieną ar kitą jų išsigilinti, apmąstyti. Estetinis, moralinis nuostatų patrauklumas, jų paplitimo mastas, – atsitiktinumo kriterijus dažnai nulemia modernios kultūros žmogaus pasaulėvaizdžio formavimąsi, kuriame lygią vertę įgauna nuostatos, sąlygojančios tiek asmenybės savikūrą, tiek savigriovą. Mėginimas įveikti savigriovos būseną įvairiais sveikos gyvenamos elementais nesukuria tinkamų sąlygų norimam tikslui – pilnatvei pasiekti.

Civilizacijos ritmas, informacijos gausa atitolina asmenį nuo jo paties: jis nestebi, nefiksuoja savo minčių, išgyvenimų, pojūčių, nemėgina jų susieti tarpusavyje, todėl šiuolaikiniam žmogui nepavyksta pajusti savęs kaip visumos. Dėl šios priežasties ir mozaikiniame informacijos sraute jis negali rasti individualiai tinkančio vidinės problemos sprendimo. Kita vertus, aukštas civilizacijos išsivystymo lygmuo sudaro galimybę įsitvirtinti nuomonei, kad asmens savirealizacijos istorinėje plotmėje tikslas – fizinis, socialinis ir emocinis komfortas.

Nepatirtas sąlytis su gilesniais individualios būties sluoksniais, nepažintos kitos saviraiškos galimybės lemia vidinės tuštumos, gyvenimo nevisavertiškumo jausmo radimąsi¹. Jausmo, kuris, psichikoje dominuodamas tam tikrą laiką, daro neigiamą poveikį ir kūniui, taip leisdamas klaidingai manyti, kad skausmo priežastis yra tik fizinės prigimties. Ir asmens pastangos minėtą jausmą įveikti būdais, skirtais sveikam fiziniam būviui palaikyti, nepateisina jo lūkesčių. Pilnatvę žmogus išgyvena savąjį *aš* atrasdamas ir išskleidamas ne tik istorinėje, bet ir egzistencinėje, dvasinėje plotmėse.

Harmoningos būties kūrimo sąlygos ir būdai simboliškai perteikti kiekvienos tautos dvasinės kultūros tradicijoje. Tačiau šiuolaikinės Vakarų kultūros atstovui archajinė vaizdinių ir ritualų, mitų, meno kalba asocijuojasi su vaikiškai nai vių pasaulio supratimu. Suteikus šiai kalbai modernią formą, ji bylotų gyvenimišką išmintį. Ši atspindi įvairialypę tūkstantmetę tautos protėvių patirtį, kurią apmąstė, kristalizavo, tam tikriems jos aspektams suteikdami sakralumo žymę, kiekvienos epochos išminčiai². Kitas svarbus senosios kultūros bruožas – gebėjimas vienu metu kalbėti kūno, emocijų ir minties kalba (pvz., ritualas susieja veiksmą, jo metu patiriamą išgyvenimą ir juos atspindinčią moralinę, vertybinę nuostatą). Ši archajinės kalbėsenos ypatybė sąlygoja daugialypės protėvių patirties vientisumą, kuris ir tampa pagrindu harmoningai asmens būčiai kurti tiek tradicinėje, tiek modernioje kultūroje.

Straipsnio tikslas – remiantis lietuvių liaudies pasakų siužetais, jų simboliais, išaiškinti dvasinėje tautos kultūroje susiformavusią žmogaus būties vienumo sampratą, atskleidžiant jos egzistencinę vertę, aktualią ir modernios kultūros atstovui. Kadangi pasakos atsirado vėlyvučiu senosios kultūros tarpsniu, kai jau buvo susiformavusios religinės pažiūros, tai jų siužetai ir simboliai nėra apriboti lokalių vertybių: pasakos neatlieka maginių, tabu funkcijų. Jos atspindi universalias pasaulėžiūrinės nuostatas³. Analizuojant pasakas remiamasi etnologų (Norberto Vėliaus⁴, Pranės Dundulienės⁵, Vladimiro Toporovo⁶), psichoanalitikų (Mary-Luiza von Franz, Clarissa Pincola Estes), kultūrologų (Algirdo Juliaus Greimo⁷) etnokultūros tyrinėjimais. Pa-

sakų siužetų, jų simbolių prasmių laukas atkuriamas naudojantis hermeneutiniu, psichoanalitiniu simbolinių tekstų interpretavimo būdais.

Etnofilosofija kaip tyrimų sritis dabarties lietuvių filosofijos specialistų yra nepelnytai primiršta⁸. Įvairūs kultūros reiškiniai dėl juose esančių simbolių emocinės, kūrybinės, moraliai imperatyvios galios rezonuoja arba disonuoja su as-

mens sąmonės vaizdiniais⁹. Tad etnotekstai, surašyti senąja, vaizdinių kalba, leidžia atskleisti visuomenės (atskirų jos grupių) požiūrio į konkretų kultūrinį reiškinį vidines priežastis. Be to, gilinant šiuos tekstus atsiveria daugiasluoksnė prasmų erdvė, suteikianti galimybę tyrėjui pažvelgti į būties gelmes ir šioje plotmėje plėsti tiek akademinį, tiek asmeninį žiūros į pasaulį lauką.

ŽMOGAUS BŪTIES VIDINĖ STRUKTŪRA

Archajinėje kultūroje žmogaus būties vaizdinys turėjo aiškia vidinę struktūrą, atitinkančią „paveikslą visatos, kuri prasideda iš centro ir išplinta į keturias pasaulio šalis <...>. Pačiuose įvairiausiuose kultūriniuose kontekstuose randame vis tą pačią kosmologinę schemą ir tą patį ritualinį charakterį: įsikūrimas kokioje nors teritorijoje prilygsta pasaulėkūrai.“¹⁰ Keturios pasaulio kryptys simbolizuoja žmogaus kuriamą santykį su aplinka, išorine ir vidine. Rytų kryptis nurodo esminius asmens integravimosi į bendruomenę punktus, sudarančius galimybę darniam buvimui kartu. Vakarų šalis – tai vidinio pasaulio erdvė, į kurią asmuo keliauja susitikti su nepažiniu *aš*. Pietų kryptis nukreipia žmogų į gamtą, sąlyčiui su archajine prigimtimi. Šiaurės kryptis rodo kelią į dvasios plotmes – Dievop. Kiekvieną kryptį atitinka tam tikra stichija, visatos sfera bei šioje aptinkamos būtybės, negyvi objektai.

Lietuvių stebuklinėse pasakose žmogaus būties vidinę struktūrą perteikia trys keturios skirtingų rūšių užduotys, pateiktos išbandyti pagrindinį veikėją. Pirmoji užduotis nusakoma taip: miško dalį iškirsti, suarti ir pasėti rugius, per

tris dienas juos išauginti, iškulti ir iškepti pyragą¹¹. Šis išbandymas įkūnija simbolinę asmens kelionę Rytų kryptimi. Javų auginimo tradicija,¹² perduodama iš kartos į kartą, visapusiškai susaisto bendruomenės narius tarpusavyje, suriša juos su kultūriniu tautos paveldu. Antroji užduotis – pririnkti žuvų iš jūros, nei didelių, nei mažų¹³. Lietuvių kosmologijoje vandens gelmės simbolizuoja chtoniškąjį pasaulį. Pastarasis pasakose dažnai apibūdinamas kaip chaotiškas dėl jame veikiančios destruktivios jėgos. Psichoanalitinėje simbolikoje vandens gelmės įkūnija sąmonės, nuslopintų žmogaus jausmų ir emocijų, neišreikštų talentų ir gebėjimų erdvę. Analizuojamame žmogaus būties kontekste vandenys – tai Vakarų šalis, kuria keliaudamas asmuo patiria didžiausius sunkumus: sudėtingų situacijų metu jis susiduria su nepažinia savo asmenybės dalimi, kurios turiniu remdamasis turi įveikti situacijos keliamas užduotis.

Trečiasis personažo išbandymas: pasidaryti akmeninę lazda ir išjodinėti eržilą¹⁴. Senojoje lietuvių kultūroje akmuo simbolizuoja garbingų protėvių, tautos didvyrių vėles¹⁵. Akmeninė lazda – sim-

bolis karžygių stiprybės ir ištvermės. Į eržilą¹⁶ įsikūnijusi dievybė (protėvis) vertina personažo pasiruošimą lemtin- gam gyvenimo tikslui pasiekti. Ši užduo- tis yra skirta ryšiui su protėviais už- megzti ir palaikyti, siekiant gauti jų palaikinimą. Ketvirtoji užduotis – du- kras pavertė kuosomis ir liepė atpažinti išrinktąją¹⁷. Užduotis susijusi su Šiaurės kryptimi. Paukštis yra dangiškos erdvės simbolis, reiškiantis žmogaus sielą. Pa- sakos herojus turi (at)pažinti subtilią savo asmenybės dalį – *anima*, kad kūry- binėje plotmėje išsilaisvintų nuo fizinio, emocinio ir mentalinio ribotumo. Tokiu būdu jis gali pajusti dieviško prado sa- vyje veikimą, o per jį patirti sąlytį su Aukštesniąja realybe.

Rytų kryptis: darnos bendruomenėje kūrimas

Mažą bendruomenę sieja glaudūs so- cialiniai-ūkiniai ir emociniai ryšiai, sąly- gojami buvimo kartu apibrėžtoje terito- rijoje. Saugumo siekis skatina bendruo- menės narius tapti solidariais. Pasakose atskleidžiami keli solidarumo reiškimo- si aspektai. Dažnai jose aptinkamas mo- ralinis imperatyvas: suteikti brolišką pagalbą į bėdą pakliuvusiam. Imperaty- vas perteikia elgesio modelį, diegiamą tradicinėse kaimo, kitose mažose ben- druomenėse. Jo reikšmingumą liudija bausmės dydis. Jei personažas moralinio imperatyvo nesilaiko, baudžiamas vieša pajuoka, atskyrimu nuo bendruomenės, net praranda gyvybę („Meškaausis, Vir- vasukis, Kalnavertis“¹⁸).

Bendruomenės solidarumas yra svar- bus siekiant krašto saugumo. Pasakose kalbama apie dviejų rūšių užpuolimą. Kai gyventojų saugumui grasina sli- bi-

nas, tai reiškia vidinės tvarkos – vertybių hierarchijos, nusistovėjusių nuostatų ir elgesio modelių, t. y. papročių ir tradici- jų, – nykimą, keitimą. Ši procesą įgalina tiek užslėptos vidinės maištingos jėgos (*vandenų slibinas*)¹⁹, tiek išorinės kultūri- nės invazijos (*iš anapus miško atlekiąs sli- binas*)²⁰. Tiesioginis svetimšalių įsiverži- mas sutelkia gynybai visus bendruome- nės narius: moterys kariui ruošia apran- gą ir maistą, meistrai kala ginklus, ūki- ninkai skiria geriausius žirgus, kariai eina į mūšį kupini niršto užpuolikams ir meilės tėvynei, jos žmonėms („Jaunikai- tis su piktašausių kepure“²¹). Čia piešia- mas idiliškas vaizdas atspindi lietuvių dvasinėje kultūroje įsitvirtinusią meilės gimtam kraštui nuostatą, kurios apraiš- kos stebimos ir šių dienų realybose.

Bendruomenės narių solidarumas reikšmingas ir kasdienėje ūkinėje veiklo- je. Per šią veiklą galima stebėti, kaip puoselėjami senieji papročiai ir tradici- jos. Vertinamas asmens gebėjimas per- imti ir kitoms kartoms perteikti protėvių ūkinės veiklos subtilumus. Teigiamas personažas kruopščiai prižiūri darbo įrankius, su gyvūnais elgiasi humaniš- kai, lyg su šeimynykščiais, maistą (ypač duonele) priima su pagarba („Bebenčiu- kas“²²). Analizuojamame elgesio mode- lyje susipina sakralus ir pragmatinis ūkinės veiklos aspektai. Darbo įrankių ir gyvulių tausojimas tiesiogiai susijęs su šeimos gerove. Kita vertus, geraširdiškas žmogaus elgesys su visu gyvuoju pasau- liu atspindi archajinių tikėjimų nuostatas ir jais grįstus ritualus, kuriais buvo reišk- iama pagarba dievybėms, protėviams tikintis iš jų ūkinės veiklos palaiminimo.

Bendruomenės narių solidarumas ak- centuojamas ne tik bendroje veikloje, bet

ir gebant dalintis gėrybėmis, vidine šiluma, tokiu būdu ugdant dorybes, geranoriškumą ir svetingumą. Pasakose kiekvienas, peržengęs trobos slenkstį, yra vaišinamas, empatiškai klausomasi atvykėlio kelionės vargų ir rūpesčių, jam siūloma materiali pagalba. Nepaisantys įvardintų taisyklių praranda bendruomenės palankumą, protėvių apsaugą. Aprašytas elgesio modelis aptinkamas įvairių tautų pasakose. Tai byloja jose perteiktų moralinių nuostatų archajiškumą ir universalumą (pvz., lietuvių – „Kuršiukas“²³, latvių – „Našlaitė pas laimės močią“²⁴, vokiečių – „Baltoji katytė“²⁵ ir kt.).

Bendruomenės narių geranoriškumas reiškiasi nuoširdžiu gebėjimu džiaugtis kito sėkme, linkėti jam visapusiško gėrio. Ši nuostata įprasminata archajiniuose lietuvių tautos papročiuose. Sakralizuotų švenčių metu iš trobos į trobą vaikščiodavo persirengėliai, įkūniją protėvius, ir šeimai linkėdavo tiek materialių, tiek aukštesnių gėrybių²⁶. Palinkėjimai buvo suvokiami kaip turintys maginę galią materializuotis, nes per linkintįjį reikšdavosi protėvių valia („Šimtas zuikučių“²⁷, „Lekias laivas“²⁸). Laiminti, vadinasi, daryti teigiamą įtaką asmens, šeimos, bendruomenės likimui, todėl laimiantis buvo gausiai apdovanojamas.

Svetingumą atvykėliui, emocinį bendruomenės narių susisaistymą, jų geranoriškumą ir solidarumą tiek senuosiuose papročiuose, tiek jų vertybes perteikiančiose pasakose įkūnija židinio ugnis – gyvybės radimosi ir jos tęstinumo, vidinės šilumos ir šviesos simbolis.

Kaip kas rytą stebimas saulės patekėjimas rytuose, taip ir žmogus, kiekvieną dieną simboliškai keliaudamas šia kryptimi, tikisi bendruomenės solidarumo:

darnaus veikimo kartu, siekiant bendro tikslo. Sąlygas tam atsirasti sudaro laiko tėkmei nepavaldžios asmens vidinės kokybės.

Pietų kryptis: ryšio su protėviais
(at)kūrimas ir įprasminimas

Simbolinė kelionė Pietų kryptimi susieta su žemės stichija, jos simbolika. Baltų kultūroje Vladimiras Toporovas išskiria dvi gimtosios žemės sampratas: gimtoji žemė kaip kraštas, kuriame įsikuriama, ir gimtoji žemė kaip gamta²⁹. Tai išreiškia tikėjimas skirtingomis dievybėmis. Žemėpatis yra vyriškos lyties dievybė, kuri globoja tai, ką yra sukūręs žmogus. Žemyna – moteriškos lyties dievybė, perėmusi mitinės pramotės, vardu Lela, funkcijas. Ji globoja vaisingumą ir gimimą. Sakralus ryšys su tautos protėviais formavosi instinktyviu ir emociniu senosios dievybės garbinimo pagrindu. Ryšio gyvybingumą palaikė totemistinis tikėjimas ir nekrokultas, sąlygoję tam tikras pasaulėžiūrinės nuostatas, kurios menkai keitėsi amžiams bėgant. Nuostatos buvo perteiktos mituose, vėliau jas diegė pasakų kūrėjai ir pasakotojai.

Protėviai globoja palikuonis, juos laimina arba baudžia. Pagrindinis protėvių rūpestis – tautos istorinis tęstinumas, įmanomas per puoselėjimą ir plėtojimą ilgaamžių tautos dvasinių tradicijų, rūpinimąsi gimtąja žeme. Tikslo realizavimui kiekvieno asmens atėjimas į pasaulį yra svarbus. Žmogus gimsta su tam tikra socialine, profesine, dvasine užduotimi, jai atlikti tinkamomis savybėmis ir gebėjimais, kuriuos savyje turi (at)pažinti ir vystyti. Dažnas lietuvių pasakų siužetas apie trečiąjį brolių, kurį, dėl gebėjimų ūkininkauti trūkumo, pašiepia broliai, tėvai.

Jaunėlis intuityviai jaučia savo paskirtį ir kantriai laukia lemtingo momento: karaliaus pranešimo apie princesės jaunikų varžytuves, kurių metu jis parodo prigimtinius gebėjimus ir talentus, lemiančius jaunėliui princesės ranką ir karalystę („Stiklo kalnas“³⁰, „Trys broliai“³¹).

Pagal archajinę lietuvių tradiciją šeimos vyresnėlis aukojamas dievams – jis turi tapti žyniu (mergina – vaidilute, žyne), vidurinis brolis paveldi tėvo ūkį (mergina ruošiamą būti šeimininke), jaunesnėlis mokomas karo meno³². Protėviai stebi asmens vidinio augimo procesą: jį skatina per tam tikrus ženklus, situacijas arba šiomis sudaro kliūtis, jei procesas vyksta per lėtai, vystomasi netinkama linkme. Pasakų veikėjams jie pasirodo gyvūno (lokio, žalčio, oželio bei kt.) išvaizda, kaip senelis miškinukas, senė atsispyrėlė, gyvūnų ir paukščių globėja. Kartais personažas girdi aiškų vėlės balsą, sklindantį iš po žemės ar vandens gelmių.

Protėviai dalyvauja būsimam kūdikiui parenkant tėvus. Jų socialinis statusas ir asmeninės savybės daro įtaką palikuonio asmenybės formavimuisi, tai gi – ir gebėjimui bei pastangoms vykdyti protėvių lemtą užduotį. Kad tautai yra svarbu išugdyti tinkamą vadovą, liudija atitinkamų lietuvių pasakų siužetų gausa. Išskiriami du pozityvūs vadovų tipai. Karaliūnas-karžygys yra drąsus ir ryžtingas. Protėviai jį į porą suveda su aukščiausią socialinį statusą turinčia mergina (princese), kuriai būdingas švelnumas, geranoriškumas ir vidinis lankstumas. Šiomis savybėmis ji sudaro atsvarą su tuoktinio tiesmukumui ir spontaniškumui („Apie du panašius brolius“)³³. Taiskus valdovas yra geranoriškas, teisingas, įžvalgas. Jis suvedamas su raganą, kuri

įkūnija moterį, pasižyminčią žynės savybėmis: išlavinta intucija, išmintimi ir tam tikrais dvasiniais gebėjimais. „Trys seserys ir karalius“³⁴ pasakojama apie karaliūną, kuris pasiklydęs ilgai klaidžiojo po mišką ir taip išgirdo trijų jaunų raganų pokalbį atokiame namelyje. Iš jų žmona pasirinko tąją, kuri norėjo jam pagimdyti sūnų: „Kaktoj Saulė, Pakaušy Mėnuo iš Šalių Žvaigždės“³⁵. Neįprasta būsimo kūdikio išvaizda karaliūnui buvo ženklas apie palikuonio įgimtą būdo tvirtumą, aukštas moralines ir dvasines savybes, kuriomis remdamasis teisingai valdys kraštą.

Jei kūdikis tampa našlaičiu, rūmų intrigų auka ir yra pagrobiamas, tai protėviai veikia per asmenis, geranoriškai nusiteikusius jų globotinio atžvilgiu. Taip išsipildo kūdikiui skirta lemtis: tapti krašto valdovu, tėvų ūkio paveldėtoju, kita („Blogio linkėjimas“³⁶, „Auksaplaukis ir Auksažvaigždė“³⁷).

Tautos vedlį, dvasinį ir moralinį lyderį pasakose protėviai inicijuoja tiesiogiai. Šitai nusakoma siužetu apie bevaikę senukų porą, kurie paveldėtoją sukuria neįprastai: tašdami malką („Alksnio berniukas“)³⁸, pakasdami į žemę kiaušinių („Šimtas ir vienas brolis, šimtas ir vienas eržilas“)³⁹, pasodinę žirnių ar pupų („Žirninis Jonas“)⁴⁰. Taip gimusių vaikų ypatingumą liudija jų išskirtinė išvaizda: lokio ausys ir jėga, nykštuko ūgio, bet stiprus ir ištvermingas.

Pasakų siužetais perteiktas emocinis, moralinis ir dvasinis tradicinės kultūros lietuvio susisaistymas su (tautos, giminės) protėviais sudarė jam galimybę į istorinio *aš* apibrėžtumą pažvelgti iš egzistencinio taško: suvokti paskirtį ir prasmę buvimo tautos atstovu, prisiimti

aukštesnę atsakomybę už profesinę, socialinę bei kitą veiklą, sąmoningai puoselėti tradicijas. Būdamas prasminiame ryšyje su protėviais ir bendruomene, asmuo gebėjo išvengti egzistencinės tuštumos, beprasmybės jausmo, kurį dažnai išgyvena modernios kultūros žmogus.

Pietų kryptis: glaudaus ryšio su gamta užmezgimas ir palaikymas

Emociškai glaudus ir sakralus archajinio žmogaus ryšys su gamta užsimezgė pirmiau nei ryšys su protėviais. Senasis žmogus negebėjo savęs išskirti iš gamtos, netgi manė esąs menkesnė jos dalis nei gyvūnai, augmenija, gamtovaizdžio dalys. Plečiantis materialiajai kultūrai, gilėjant žmogaus sąmoningumui, pamažėle keitėsi ir pasaulėvoka. Tautos protėvių sąmonėje reinkarnacijos idėją pakeitė mintis apie transcendentinį pasaulį⁴¹ – tai įgalino mąstyti žmogaus antgamtinės prigimties savarankiškumą. Pažiūrų kaita nesusilpnino lietuvių vidinio jautrumo gyvajam pasauliui, emocinio prisirišimo prie žemės kampelio, kuriame jis išsikūręs⁴².

Nuoširdus pasakos veikėjo rūpestis ir gailėstis pažeisto medžio, gyvūno pelno jam gausų likimo atlygi. Pati gamta solidarizuojasi su juo, kai jis susiduria su įvairiais sunkumais (pvz., gyvūnas atlieka už personažą darbus, kuriuos jam sunku įveikti dėl prigimtinių ypatybių. Kai herojus bėga nuo galingų priešininkų, prasiskiria kalnas, netikėtai virš upės atsiranda tiltas ir pan.). Personažo nejautrumas gamtai, savanaudiškumas lemia jo veiklos nesėkmę, fizinių jėgų praradimą, net mirtį („Meškos trobelė“)⁴³.

Gamtos jėgų mistifikavimas pasakose perteikia ne tik archajinių tikėjimų nuo-

status, bet ir senosios kultūros žmogaus įžvalgų pastebėjimą, kad gamta daro pozityvią įtaką asmeniui fizinei ir psichinei sveikatai. Vienas tradicinių lietuvių papročių – per *Užgavėnes* voliotis ant žemės, nes „žmogus ir žemė yra glaudžiai tarp savęs susiję. Kai žmogus dėl ligos ar kitos priežasties nusilpsta, žemė jam galinti suteikti jėgų, jei šis su ja susiliesias.“⁴⁴ Gulėjimas ant žemės nuramina žmogų, sustiprina jo intuicijos veikimą. Daug dėmesio tiek papročiuose, tiek ir tautosakoje skiriama psichologiniam, moraliniam ir dvasiniam (ritualizuotų) vandens procedūrų poveikiui atskleisti. Pasakose visapusišką atgaivą teikiančią vandens galią simbolizuoja *stiprybės vanduo*. Jo išgėręs personažas atgauna fizines jėgas, pasitikėjimą savimi, tikėjimą tikslu („Stiprybės vanduo“)⁴⁵. Minimi papročiai ir jų simbolinė raiška liaudies pasakose aptinkama ne tik lietuvių kultūroje, bet ir kitose, pavyzdžiui, slavų – vertybinės nuostatos formuojasi bendražmogiškos patirties pagrindu.

Šiuo metu mūsų kultūroje stebima pamažėle atgimstanti pagarba gamtai, kuri buvo užgožta mechanisticinio, vartotojiško požiūrio į ją, iškilusio modernio kultūros ištakose. Pasakų išmintis byloja: nuo amžių pradžios žmogus priklausoma gamtai ir yra nuo jos priklausomas. Pajusti savo kūno ir gamtos darnų ryšį įgalina instinktyvioji intuicija. Ji sužadinama per pasyvų vyksmo gamtoje stebėjimą ir susiliejimą su juo, per tam tikrą (ritualinį) veiksmą su ugnimi, vandeniu, žeme, kuris turi aukštesnę prasmę jį atliekančiam. Jausdamas vidinį kūno ritmą, asmuo atpažįsta tikruosius fizinius, emocinius, mentalinius poreikius, kurie leidžia apčiuopti ir suvokti asmenybės

vientisumą. Iš gilaus žmogaus ir gamtos ryšio kyla pagarba kūnui – savam, kito žmogaus, gyvos būtybės – ta vertybė, daugybę amžių per pasakų siužetus perteikiama iš kartos į kartą, siektinu tikslu lieka ir modernios kultūros žmogui.

Vakarų kryptis.
Susitikimas su vidiniu aš

Pasakose išsakoma mintis, kad asmens individualumo pagrindą sudaro tam tikra duotybė, kuriai lemta būti atvertai, reikštis kaip fenomenui. Įvairius išbandymus, kurių metu personažas patenka į aklavietę – psichologinę, moralinę, egzistencinę, – protėviai skiria tam, kad jis atsigręžtų į savo vidų ir pamatytų tikrąją prigimtį, ja grįstų keliamus tikslus bei jų siekimo būdus. Jei protėviai daugiausia dėmesio skiria moraliniam ir dvasiniam asmens augimui, tai socialinė aplinka suinteresuota moraline jo veiksmų kokybe, nes nuo šios priklauso santarvė bendruomenėje. Kiekvienu atveju aplinkinių vertinimas motyvuoja veikėją atskleisti pasauliui individualią duotybę.

Personažų dorybingumas vertinamas pagal trijų rūšių kriterijus: ugdomas vyriškos ir moteriškos prigimties ypatybės, asmenines dorybes ir socialiniam vaidmeniui priskirtas. Tradicinėje bendruomenėje jaunas vyras atsakingas už vidinės tvarkos ir išorinio saugumo palaikymą. Vertinama jo fizinė parengtis, kūno jėga ir ištvermė, gebėjimas meistriškai valdyti ginklą, darbo įrankius („Milžinas velnių malūne“⁴⁶, „Karžygyš karaliūnas“⁴⁷ ir kt.). Moteriškumas vertinamas pagal pasiruošimą motinystei, šio tikslo sėkmingą įgyvendinimą. Jei ištekėjusi moteris nesusilaukia palikuonių ar šie pasirodo esą nesveiki – *paliege raganiūkš-*

čiai, tai ji praranda moralinę reputaciją, išvejama iš namų („Kaktoj Saulė, Pakaušy Mėnuo, iš Šalių Žvaigždės“⁴⁸). Moters nevaisingumas, kūdikio fizinis silpnumas leidžia manyti, kad taip protėviai yra nubaudę jos giminę ar asmeniškai pačią už moralinį pakrikimą, didžiules ydas.

Vaikų praradimas dėl klastos ir gimdyvės paskelbimas nevisaverte moterimi psichologine prasme reiškia jos išbandymą. Šio pagrindas yra nepelnyta bausmė. Tokiu būdu tikrinamas moters vidinis pasiruošimas priimti pasaulio netobulumą: neteisingumą, netektį, atstūmimą. Jei ji išbandymą įveikia: išsiugdo reikiamas savybes, praplečia tam tikras psichologines, vertybines nuostatas, tai likimas grąžina, ką manė praradusi, – vaikus („Aukšaplaukis ir Auksažvaigždė“⁴⁹).

Socialiniam vyro vaidmeniui priskiriamos dorybės, įgalinančios tinkamai jį atlikti. Viena esminių – tėviškas rūpestingumas: karalius rūpinasi pavaldinių gerove, ūkininkas humaniškas šeimynykščiams, prižiūri ūkio reikmenis, pie muo globoja gyvulius. Dorybės raišką sustiprina tam tikros vidinės kokybės: vadovo įžvalgumas priimant sprendimus, kario narsa ir šaltakraujiškumas kovoje, ūkininko gebėjimas naudotis praktine patirtimi, piemens sumanumas. Jei įvardintos savybės veikloje neatsiskleidžia, ugdomos menkai, personažas praranda bendruomenės pasitikėjimą ir jam suteiktą socialinį statusą („Šėrikas gudresnis už kleboną“⁵⁰, „Juozapėlis ir jo arkliukas“⁵¹, „Blogio linkėjimas“⁵²).

Tradicinėje visuomenėje moters socialinė raiška apribota namų ūkio, todėl ir vertinamas merginos pasiruošimas tapti šeimininke, ištekėjusios – gebėjimas sumaniai tvarkyti mažąjį ūkį, mielaširdišk-

kumas šeimynykščiu, svečiu. Darbšti ir sumani mergina atkreipia dėmesį jaunikaičio, pasižyminčio analogiškais savybėmis. Lygiaverčių partnerių santuoka traktuojama kaip protėvių atlygis už dorybingumą („Gudri mergina“⁵³). Tingi moteris tampa pajuokos objektu, o netekėjusią aplenkia ir piršliai („Tinginė pati“⁵⁴, „Piršlys“⁵⁵).

Lietuvių tautosakoje išvelgiama aristoteliška nuostata dorybės ugdymo atžvilgiu. Darbštumas praranda moralinę vertę, jei žmogus dirba nepaisydamas biologinio ritmo, pripažintų moralinių nuostatų. Daugdirbys sulaukia netikėto svečio: elgetos, mitinio protėvio, pasirodančio žmogaus torsu, bet gaidžio ar arklio kojomis. Prieš akis iškilęs protėvio atvaizdas yra ženklas, išpėjantis apie bausmę, sveikatos ar gyvybės praradimą („Kerštaujantis sekmadienis“⁵⁶, „Kūma arklio kojom“⁵⁷, „Ne darbuos laidosies“⁵⁸).

Esminė žmogaus dorybė, išskiriama lietuvių liaudies pasakose, – dosnumas. Aukštą jo vertinimą liudija tai, kad per kilnius darbus dosnumą atskleidę personažai tampa pripažintais moraliniais autoritetais, pvz., krašto vadovu, mediumu („Kaulinis senis ant geležinio kalno“⁵⁹, „Trys vandenių karaliai“⁶⁰). Minima dorybė reikšminga ir kasdienėje veikloje. Mintis dažnai išsakoma per negatyvų pavyzdį, kuris turi didaktinę paskirtį. „Sprigtas“⁶¹ pasakojama apie kaimui nepažįstamą stiprų berną, sutikusį dirbti pas šykštų ūkininką už sprigtą. Ūkininkas, pamatęs, kad bernas sprigtu lokį įveikti gali, sutiko išdalinti ūkį buvusiems samdiniams ir šitaip atitaisyti jiems padarytą moralinę ir materialinę žalą.

Keliaudamas vidinio pasaulio erdvėmis, asmuo aptinka savybes ir gebėjimus,

kurių atvėrimo neskatino, net slopino socialinė aplinka. Visas savojo aš vaizdas suteikia galimybę patirti visavertiškumo jausmą, sąlygojančią asmens vidinį stabilumą įvairiose gyvenimo situacijose. Moralinis aplinkinių vertinimas jam yra reikšmingas tuo, kad leidžia pasitikrinti dorybių ir siekiamybių tvirtumą, pagrįstumą.

Šiaurės kryptis – kelias Dievop

Simbolinis žmogaus keliavimas Šiaurės kryptimi siejamas su oro stichija. Dangaus žydrynė, baltapūkiai debesys, žvaigždė Aušrinė – dažniausiai pasakose sutinkami dieviškos erdvės simboliai, kurie radosi „atsiribojus nuo chtoninės religijos paveldo, <...> religinių dėmesį sutelkus į dangų“⁶². Pasikeitus pasaulėžiūrai, kokybinių skirtumų, sąlygojančių žmogaus santykį su anapusiniu pasauliu, neįvelgiama. Vandenių gelmėse, požemy ir toliau gyvuoja chtoninės būtybės, reikalaujančios pripažinti tiek jų kuriančią, tiek destruktivią instinktyvios prigimties jėgą. Stiprus emocinis, dvasinis ryšys su protėviais išlieka, pakinta tik jų buvimo vieta: iš anapus vandenių protėviai perkeliama į dangaus erdvę. Nekinta ir esminė ontologinė nuostata – žmogus ir pasaulį formuojantis pradas susaistyti netarpišku nenutrūkstamu ryšiu. „Dangaus Dievas nuolat stebi žmonių gyvenimus. <...> Jis turi sąrašą visų gerų ir blogų žmonių darbų.“⁶³ Nuostata pasakose perteikiama siužetais apie kartais į gyvūną, žmogų persikūnijančią dievybę (protėvį, Dievą), kuri tiesiogiai dalyvauja bendruomenės gyvenime.

Nepaisant ontologinio determinuotumo, egzistencinėje ir moralinėje plotmėje žmogus turi laisvo pasirinkimo galimybę.

Jis gali (at)pažinti lemties sąlygotas užduotis, išsąmoninti poreikį jas įgyvendinti ir ugdyti užduočiai vykdyti tinkamas savybes, gebėjimus. Taip pat asmuo gali neigti susidūręs su lemtimi ir atmesti poreikį ugdyti dorybes, gebėjimus. Kadangi ontologinis susaistymas su protėviais, Dievu kyla ne iš žmogaus valios, tai jis turi pripažinti ir patvirtinti šio ryšio vertingumą veikla, kuri byloja pagarbą Aukštesniajai valiai. Antraip istoriniam matmeny ryšys reikšis vienpusiškai.

Ieškoti kontakto su dieviškuoju pasauliu pasakų veikėjus skatina išmintingų patarimų siekis. Žmogus trokšta būti laimingas: sveikas, pripažintas bendruomenės, turėti tvirtą šeimą. Tam tikrose gyvenimo situacijose jam pritrūksta patirties, įžvalgumo suvokti būdus, tinkamus minėtiems tikslams pasiekti. Kita vertus, žmogaus teisingumas nėra objektyvus kriterijus vertinti tiek savo, tiek kito asmens veiksmų moralinį teisingumą, siekiamų tikslų vertingumą. Tikėjimas, kad protėviai (Dievas) yra šalia sudėtingose gyvenimo situacijose, jam leidžia jaustis saugiam: tinkama linkme nukreiptam, teisingai įvertintam. Socialinis, emocinis, dvasinis atlygis byloja Aukščiausių jėgų globą, tikrąjį teisingumą.

Pasakų veikėjui išmintingus patarimus protėviai (Dievas) teikia per autoritetinę asmenį, sapnus, netarpiškai jie bendrauja tik su inicijuojamais į aukštas socialines, dvasines pozicijas (pvz., valdovų, žiniuonių, dvasinių mokytojų). Kaip teisingai buvo suprasta protėvių išmintis, liudija jų palankumas ar nepalankumas personažui įgyvendinant aukštesnius tikslus. Išlaikyti tvirtą šeimą – vienas jų. Tvirtos šeimos samprata lietuvių dvasinėje kultūroje nusakoma per

brolišką ryšį⁶⁴. Broliai solidarizuojasi kasdienėje veikloje, esant reikalui vienas dėl kito rizikuoja sveikata, gyvybe („Apie du panašius brolius“)⁶⁵. Tokiu pačiu pagrindu pasakose kuriami brolio ir sesers, artimų draugų santykiai („Sigutė ir Jonukas“⁶⁶, „Lekias laivas“⁶⁷). Personažai, kurie paniekina broliško ryšio sakralumą, protėvių baudžiami mirtimi („Kaip turtuolis broliui beturčiui akis išlupo“)⁶⁸.

Tvirtai šeimai priskirtina ir gausi šeima, laiduojanti jos fizinį išlikimą, istorinę tęstinumą, todėl tradicinėje bendruomenėje itin vertinamas sutuoktinių vaisingumas. Kuo gausesnė šeima, tuo tvirtesnis joje broliškas ryšys. Atitinkamai, kuo daugiau gausių šeimų bendruomenėje, tuo ši saugesnė. Nuoširdus broliškas ryšys šeimoje, bendruomenėje lietuviui yra siekiamybė. Realios šio ryšio apraiškos traktuojamos kaip protėvių atlygis už dorybingumą.

Gyvenimo situacijos pasikeitimas iš itin nepalankios į palankią, pasireiškiantis netikėtu personažo praturtėjimu, sveikatos atgavimu, socialinio statuso pakeitimu iš žemo į aukštą, taip pat liudija protėvių atlygį už tinkamai įvykdytas lemtingas užduotis (pvz., „Kaip turtuolis broliui beturčiui akis išlupo“⁶⁹, „Blogio linkėjimas“⁷⁰, „Mildutė“⁷¹). Jas vykdydamas veikėjas turi susidurti su vidiniais ir išoriniais sunkumais, tokiais kaip panieka, šmeižtas, neteisingumas (ir pan.), kad Aukštesnės jėgos galėtų patikrinti jo moralinių nuostatų tvirtumą, ryžtingumą veikloje.

Krikščioniškas motyvas apie atlygį už dorybingumą dangiškoje erdvėje lietuvių liaudies pasakose sutinkamas retai („Diedas ir boba danguje“).⁷² Manytina, kad išminčiai, pasakų kūrėjai per apčiuo-

piamą personažo įvertinimą pasakose skatino bendruomenės narių ryžtą ugdyti dorybes, siekti aukštų tikslų. Psichologiškai stipriau žmogų motyvuoja pozityvūs išgyvenimai, patiriami čia ir dabar. Kita vertus, likimo atlygis už nuo-

širdų pasiaukojimą dėl kito sąlygoja asmens sąmoningumo augimą, atveriantį jam galimybes ieškoti vidinio *aš* dvasinėje plotmėje. Pasakose iškeliamas herojų kilnumas – vienas esminių dvasingumo bruožų.

IŠVADOS

Lietuvių liaudies pasakomis perteikta žmogaus būties vienumo samprata, nusakoma per keturias pasaulio kryptis, buvo vidinės ir išorinės darnos kūrimo pagrindas tradicinėje kultūroje. Darnos esmė – realus asmens ryšys su vidiniu *aš*, įgalinantis jį formuoti harmoningą ir prasmingą santykį su bendruomene, gamta, protėviais, Dievu. Solidarumas, geranoriškumas, dosnumas ir pagarba visam tam, kas gyva, Aukštesniajai valiai – pasakose įprasminėti harmoningos būties kūrimo sąlygos ir būdai. Šių individuali ir visuomeninė vertė neapibrėžiama konkrečiu kultūriniu laikotarpiu.

Vidinis asmens suinteresuotumas, atvirumas naujai patirčiai leidžia užmegzti gyvą ryšį su tautos dvasine tradicija. Emocinis skaitytojo kontaktas su etnotekstu suteikia jam galimybę pažinti gelmines simbolių prasmes: jos atsiveria per psichologinius, moralinius, egzistencinius išgyvenimus. Simbolių prasmių filosofiniuose apmąstymuose skleidžiasi senolių išmintis, vertinga kiekvienos epochos žmogui, siekiančiam vidinės apibrėžties ir galimybės matyti save tautos tradicijos tęsėju. Tad psichologiniu, egzistenciniu, kultūriniu požiūriu pasakos bei kiti tautosakos tekstai yra aktualūs visais laikais.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Apie dešimt metų autorė užsiima psichoterapijos praktika, orientuota įveikti vidinius sunkumus, kurių radimosi priežastys yra egzistencinės, dvasinės kilmės.
- ² Tradicinėje visuomenėje vaikai, kurie iš kitų išsiskyrė puikia intuicija, didesniais meniniais, psichologiniais, dvasiniais gebėjimais, senolių buvo atidžiai stebimi, paauglystėje inicijuojami ir ruošiami žiniuonio, pasakų kūrėjo ir dainiaus vaidmeniui. Šie asmenys atliko ir psichoterapeuto funkcijas. Mītų, pasakų kūrimas ir naudojimas jomis kaip asmenybės vidinės transformacijos priemonėmis reikalavo didelių profesinių įgūdžių, gebėjimų ir žinių, todėl žiniuoniai ir dainiai buvo laikomi išminčiais. (Remtasi: Clarissa Pincola Estes, *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*. Vilnius: Alma littera, 2008, p. 597–606.)

- ³ Мария-Луиза фон Франц, *Психология сказки. Толкование волшебных сказок*. Санкт-Петербург: Б.С.К., 1998, с. 30–40.
- ⁴ Norbertas Vėlius, *Baltų mitologija iš sakalo skrydžio*. Vilnius: Aidai, 1992.
- ⁵ Pranė Dundulienė, *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas, 1982.
- ⁶ Vladimiras Toporovas, *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*. Vilnius: Aidai, 2000.
- ⁷ Algirdas Julius Greimas, Tautos atminties beiėškant. *Lietuvių mitologija*. T. 3. Vilnius: Mintis, 2004.
- ⁸ XX a. vid. Lietuvos filosofijos autoritetai Antanas Maceina, Algirdas Julius Greimas daug dėmesio skyrė tautos dvasinės kultūros analizei. Jų siekis filosofškai apibrėžti lietuvių kultūrinį savitumą, manytina, buvo sąlygojamas ir išorinių priežasčių, sietinų su tam tikrais istoriniais valstybės raidos momentais. Šiandieniniuose filosofiniuo-

- se tyrimuose dominuojanti globali tematika ke-
lia riziką nepastebėti, neiškelti ir neapmąstyti to,
kas lietuviams teikia išskirtinumą pasaulio aky-
se. Kita vertus, neapmąstytas ryšys su tradicija
negali būti tinkamai įprasminamas. Nueinant į
užmarštį dvasinės kultūros gelminėms pras-
mėms, sumenksta ir tradicijos vertės suvokimas
tarp tų, kurie yra jos prigimtiniai tęsėjai.
- ⁹ Mintis grįšta Karlo Gustavo Jungo idėja apie
kolektyvinę ir individualią sąmonę, jos pa-
grindą sudarančius archetipus bei kitus są-
monės vaizdinius, turinčius stiprų emocinį ir
vertybinį krūvį.
- ¹⁰ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vil-
nius: Mintis, 1997, p. 34.
- ¹¹ Lietuviškos pasakos. *Kaulinis senis ant geležinio
kalno*. Vilnius: Vaga, 1974, p. 35.
- ¹² Dundulienė, p. 272.
- ¹³ *Kaulinis senis ant geležinio kalno*, p. 36.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ Dundulienė, p. 410.
- ¹⁶ Norbertas Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vil-
nius: Mintis, 1983, p. 95–115.
- ¹⁷ *Kaulinis senis ant geležinio kalno*, p. 37.
- ¹⁸ *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Vilnius: Lietuvių
kalbos ir literatūros institutas, 1954, p. 309–313.
- ¹⁹ Trumpos lietuvių pasakos apie nykštukus, mil-
žinus ir slibinus. *Stiprybės vanduo*. Kaunas: Vai-
ga, 2005, p. 137–151.
- ²⁰ Ten pat, p. 5–17.
- ²¹ *Lietuviškos pasakos*, p. 127–131.
- ²² *Lietuvių tautosaka užrašyta 1944–1956*, p. 283–284.
- ²³ *Lietuviškos pasakos*, p. 104–107.
- ²⁴ Latvių pasakos. *Deimantinis žirgas*. Vilnius: Vaga,
1966, p. 203–206.
- ²⁵ Vokiečių pasakos. *Aukso karalystė*. Vilnius: Vaga,
1984, p. 206–212.
- ²⁶ Dundulienė, p. 269–325.
- ²⁷ *Lietuviškos pasakos*, p. 74–76.
- ²⁸ *Lietuvių tautosaka užrašyta 1944–1956*, p. 325–328.
- ²⁹ Toporovas, p. 254.
- ³⁰ *Lietuviškos pasakos*, p. 231–233.
- ³¹ *Lietuvių tautosaka užrašyta 1944–1956*, p. 278–279.
- ³² Vėlius, *Senovės baltų pasaulėžiūra*, p. 243.
- ³³ *Lietuviškos pasakos*, p. 66–69.
- ³⁴ *Pasakos su dainuojamaisiais intarpais*. Vilnius: Va-
ga, 1987, p. 335–339.
- ³⁵ Ten pat, p. 335.
- ³⁶ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, Kaunas: Vai-
ga, 2000, p. 71–80.
- ³⁷ *Lietuviškos pasakos*, p. 16–19.
- ³⁸ *Pasakos su dainuojamaisiais intarpais*, p. 134–138.
- ³⁹ *Lietuvių tautosakos rinktinė*, p. 318–321.
- ⁴⁰ *Lietuviškos pasakos*, p. 168–169.
- ⁴¹ Gintaras Beresnevičius, *Dausos*. Klaipėda: Ryto,
1990, p. 117.
- ⁴² Pasak Toporovo, baltai gimtąją žemę suvokė
kaip konkrečią vietovę: mišką, laukymę, van-
dens telkinį, prie kurio buvo įsikūrę (Toporovas,
p. 254).
- ⁴³ *Lietuviškos pasakos*, p. 56–59.
- ⁴⁴ Dundulienė, p. 285.
- ⁴⁵ *Trumpos lietuvių pasakos apie nykštukus, milžinus
ir slibinus*, p. 137–151.
- ⁴⁶ *Lietuviškos pasakos*, p. 168–169.
- ⁴⁷ Ten pat, p. 94–100.
- ⁴⁸ Ten pat, p. 87–91.
- ⁴⁹ Ten pat, p. 16–19.
- ⁵⁰ *Lietuvių tautosakos rinktinė*, p. 369–372.
- ⁵¹ *Lietuvių tautosaka užrašyta 1944–1956*, p. 279–280.
- ⁵² *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 71–80.
- ⁵³ *Gražiausios lietuvių pasakos*. Kaunas: Vaiga, 1997,
p. 66–69.
- ⁵⁴ *Lietuviškos pasakos*, p. 214–215.
- ⁵⁵ *Gražiausios lietuvių pasakos*, p. 80–81.
- ⁵⁶ *Laumių dovanos*. Sudarytojas N. Vėlius. Vilnius:
Vaga, 1979, p. 289.
- ⁵⁷ Ten pat.
- ⁵⁸ Ten pat, p. 290.
- ⁵⁹ *Lietuviškos pasakos*, p. 29–40.
- ⁶⁰ Ten pat, p. 145–149.
- ⁶¹ *Lietuvių tautosakos rinktinė*, p. 369–372.
- ⁶² Beresnevičius, p. 113.
- ⁶³ Ten pat, p. 159.
- ⁶⁴ JAV antropologas F. Hsu teigia, kad kiekvieno-
je kultūroje galima išskirti dominuojantį tarpas-
meninių santykių modelį, pvz., kinų – tėvo ir
sūnaus, indų – motinos ir sūnaus. Dominuojan-
tis modelis tampa pagrindu kitiems santykiams
bendruomenėje kurti. (Vytautas Kavolis, *Moterys
ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kul-
tūros institutas, 1992, p. 5–35.)
- ⁶⁵ *Lietuviškos pasakos*, p. 66–69.
- ⁶⁶ *Pasakos su dainuojamaisiais intarpais*, p. 100–102.
- ⁶⁷ *Lietuvių tautosaka užrašyta 1944–1956*, p. 325–328.
- ⁶⁸ *Lietuvių tautosakos rinktinė*, p. 334–339.
- ⁶⁹ Ten pat.
- ⁷⁰ *Trumpos stebuklinės lietuvių pasakos*, p. 71–80.
- ⁷¹ *Lietuviškos pasakos*, p. 8–11.
- ⁷² *Pasakos su dainuojamaisiais intarpais*, p. 384–387.